

פרק טו

התענוגים ושמחת החיים

אוצר החכמה

תוכן הפרק: כוונת הבריאה לענג את בני האדם. הרחקת הקב"ה ממחיצתו כל דבר שיש בו רע ואי נעימות. חפצו להצדיק את הבריות והמתיקו את הפורעניות. התענוג שביגיעת התורה. הימנעות שם ה' מדברי תוכחה. דרכי הנעים שבמצוות והאושר שבחיי האמונה. כוונת הברכות וההודאות כדי להעמיד את האדם על ההנאה שבתענוגות העולם. העונג שבלימוד התורה ובכל המדות והמעלות הטובות. החטא שבנזירות ובפרישות מן החיים. קידוש השבתות והחגים באמצעות התענוגים הגופניים. קידוש ההנאות הגופניות. לימוד היראה על ידי אכילה ושתיה לפני ה' ושמחת החיים. ירושלים בתור מקום יראה וקדושה הנקראת "משוש כל הארץ" ואסורים בה כל צער ואי נעימות.

עם כל החובות הגדולות המוטלות על האדם, היה רנ"צ רגיל לציין כי האדם לא נברא בעולם אלא לשם תענוגים ועידונים. כאמור, יצר הקב"ה, עוד טרם שנברא אדם הראשון, עולמות של עידונים ועינוגים והושיב בהם את האדם כדי שיתענג מהם, וזו היתה כל כוונתו בבריאה – לענג בהם את בני האדם.

וכאן חידש רנ"צ שמקום העידון הזה אינו העולם הבא בלבד כפי שמציינים אחרים,¹ כי אם גם העולם הזה. ה' מילא את העולם הזה ברואים שונים ותענוגים אין קץ, מסוגים וגוונים שונים, והוא הטיל על האדם להיות מושל בכל אשר בבריאה, כדברי הכתוב: "תמשילוהו במעשי ידיך, כל שתה תחת רגליו",² שכל הברואים ישמשו אותו והוא ימלא נפשו מכל תענוגי העולם, וכאילו ה' מתחנן לפניו שיהנה מהם במלוא יכולתו, ואומר לו: "הרחב פיך ואמלאהו".³

ולא עוד, אלא כל צער וכל אי-נעימות, הם בניגוד לתכלית הבריאה ואין ה' רוצה בהם. ה' יצר בבריאה אך טוב, אלא שבני האדם

אה"ח 1234567

1. ראה "מסילת ישרים" לרמח"ל ריש פרק א.
2. תהלים יח.
3. שם פא.

בחשבונותיהם הרבים וביצריהם הרעים קלקלו אותה והביאו רעה לעולם. אבל אין הקב"ה חפץ בזה ואינו נותן לרע לבוא במחיצתו. ועל כגון זה נאמר: "כי לא א-ל חפץ רשע אתה לא יגורך רע".⁴ ואף בדברים שיש להם הכרח בבריאה, אבל יש בהם מקום לאי-נעימות, ה' מונע שמו מהם. וכך אמרו חז"ל: "אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה. תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החושך וקרא להם שמות, הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר: 'ויקרא אלוקים לאור יום ולחשך קרא לילה'.⁵ הרי הזכיר שמו על האור; אבל כשבא לחושך, אינו אומר: 'קרא אלוקים לחושך לילה' אלא 'קרא לילה'.⁶

רנ"צ היה מציין עוד שגם הרעה שה' מביא לרשעים כדי להעניש אותם, שהיא הכרחית לטובתם ולתקנת העולם כולו, אינה לקורת רוחו והוא מסתייג ממנה, כי "אין הקב"ה חפץ לחייב בריה - וחפץ להצדיק בריותיו".⁷ הוא הסתמך על דברי חז"ל המביאים הוכחות רבות שה' חיפש דרכים שונות לזכות את בני האדם, להקדים מדת הרחמים למדת הדין, ובכל מקום שמדברים על עונשי הרשעים אין הוא מזכיר שמו עליהם. "כן אתה מוצא כשברא הקב"ה אדם וחווה, הזכיר שמו עליהם, שנאמר: 'ויברך אותם אלוקים',⁸ וכשקללם לא הזכיר שמו עליהם, אלא 'ואל האשה אמר'; 'ולאדם אמר'.⁹ הוי אומר שאין ה' רוצה בשום אופן בעונשי בני האדם ובסבלם, ועם כל ההכרח שבהם והחסד הרב הצפון בהם, הם בניגוד לתכלית הבריאה, המתבטאת בעינוגים ועידונים, ואין ה' יכול לתת את שמו עליהם. ומרוב טובו המתיק להם גם את הפורענויות והקללות. מצד אחד קילל להם: "בועת אפך תאכל לחם", שיהא עמל ויגע להשיג לחמו; ומצד שני הנעים לאדם את היגיעה, כדברי הכתוב "מתוקה אוצר החכמה".

4. שם ה.

5. בראשית א'.

6. מדרש תנחומא ויקרא פ' תוריע.

7. שם.

8. בראשית א'.

9. שם ג'; וראה מדרש תנחומא תוריע.

שנת העובד".¹⁰ ועוד אמרו חז"ל: "אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו",¹¹ ולמה? "לפי שעמל בהם".¹² הרי כמה נעים לו העמל עד שקב אחד מן התבואה שהוא עמל בו, חביב עליו מתשעה קבים שלא עמל בהם.

וכן אתה מוצא בהישגים הרוחניים. מצד אחד נתקלל האדם שאינו משיג את החכמה מאליה, כמו שהיה משיגה אדם הראשון ללא כל טורח ועמל,¹³ אלא הוא מוכרח ליגע בה. "אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, יגעתי ומצאתי תאמין",¹⁴ ו"אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה"¹⁵; ומצד שני אין לך תענוג גדול יותר מהעמלות בתורה ו"אין שמחה כהתרת הספיקות". ולא עוד, אלא ש"המקום מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה", וכל הברכות תלויות בכך.¹⁶

רנ"צ היה מציין עוד, שאף דברי תורה אם הם קשורים באיזו אי־נעימות, ה' אינו נותן שמו עליהם, כשם שאינו מזכיר שמו, כאמור, על דברי פורענויות. שנינו: "ירמיהו בשעה שהיה מתנבא דברי נחמה היה הקב"ה מיחד שמו, שנאמר: 'כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך',¹⁷ אבל בדברי תוכחה כתיב: 'דברי ירמיהו'. וכן משה, על כל דיבור ודיבור כתיב: 'ידבר ה'; וכשבא להוכיח כתיב: 'אלה הדברים אשר דבר משה'.¹⁸ ולמה? משום שכתוב:¹⁹ 'כי לא א-ל הפץ רשע אתה לא יגורך רע'".²⁰ דברי תוכחה אלה נאמרו מפי הגבורה והנבואה ואינם נופלים בערכם מדברי תורה, ויש בהם משום הכרח

אוצר החכמה

10. קהלת ה.
11. בבא מציעא ל"ח.
12. ראה רש"י שם.
13. ראה לעיל פרק ט.
14. מגילה ו.
15. ברכות סג.
16. ראה תורת כהנים ריש פ' בחוקותי וילקוט שם.
17. ירמיהו ב.
18. דברים א.
19. תהלים ה.
20. ראה ילקוט שופטים רמז ס"ב.

ותועלת רבה כדי להגיע לתשובה ולמעשים טובים העולים על הכל, ובכל זאת, עם כל חשיבותם, אין ה' הפץ בהם ואינו מיוחד שמו עליהם, משום שהם גורמים צער ועגמה ואין בהם תענוג מלא ושמחה שלמה.

כן לא ניתנו המצוות לישראל כי אם לשם אושרם והנאתם. "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות".²¹ כל המצוות וההלכות באות ללמד לאדם את הליכות החיים כדי לזכות אותו ולהנעים לו, כי "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".²² כמה יש מן האושר בעצם האמונה, שידוע האדם כי יש מנהיג בעולם, המשגיח עליו ודואג לכל צרכיו ושיוכל לבטוח בו בעת צרתו ולשפוך לפניו את שיחו. ורנ"צ היה מוסיף עוד, שהרי ה' בורא בכל רגע את כל העולם על כל אשר בשמים ובארץ בשביל כל יחיד ויחיד, ואיזה תענוג הוא לאדם להרגיש שה' יוצר בשבילו שמש וירח וכל היקום לשמש אותו, ומלך מלכי המלכים, כביכול, בעצמו מעניק לו חיים וקיום לכל אבריו ומגיש לו בכל עת ובכל שעה את כל צרכיו והנאותיו.

אלוהי החכמה

ולא עוד אלא שהאדם חייב להרגיש בכך כדי להרבות הנאותיו. מטבעו של האדם שהוא מתרגל בתענוגות שיש לו ואינו מקבל מהם את מלוא ההנאה. רואה הוא מיום היוולדו את זיו השמש, נועם האויר והדר הטבע ושלל צבעיו; מרגיש הוא מיום עמדו על דעתו את חושיו: השמיעה והראיה, הטעם והריח; מוצא הוא את כל אבריו העומדים לרשותו ומשמשים אותו על כל צעד ושעל. וכן כל הישגי החכמה והתענוגות. ומכיון שהוא רגיל בהם, אינו מרגיש את העונג והשמחה שהם מביאים לו בכל רגע. ומשום כך הוטלה התובה על האדם, לדברי רנ"צ, להתבונן בהם בכל יום על ידי התפילה והברכות, כדי שיעמוד על הטוב והחסד שה' גומל עמנו בכל עת ובכל שעה, וירגיש את העונג וההנאה בהם. כשהוא משכים בבוקר

21. מכות כ"ג.

22. משלי ג: וראה כמה הלכות המשתלשלות מכלל זה, כגון בדיני יבום (יבמות טו, פ"ו: ועוד), בדיני ערבות דוקרות (סוכה לב:) ועוד.

ואין התורה אוסרת גם את ההנאות הגופניות. ולהיפך, כל המענה את נפשו נקרא חוטא, ואף נזיר הפורש את עצמו מן היין בלבד ורק לשלושים יום, ויש לו בזה מטרה קדושה, ובכל זאת חייב להביא קרבן כדי "לכפר עליו מאשר חטא על הנפש, שציער עצמו מן היין".²⁵ ועוד אמרו: "עתיד אדם ליתן דין וחשבון על מה שראתה עינו ולא אכל".²⁶ אלא שאם האדם ירבה בתענוגות יותר מן המדה, ושלא כדרכם ובשעתם, יהפכו לו לחוליים ומכאובים, מכאובי גוף ומכאובי נפש, ומשום כך, לשם תועלתו והנאתו של האדם, קובעת התורה את הדרכים לתענוגות הגוף ומציינת לכל הנאה את שיעורה, מקומה ושעתה.

1234567 1000000

26. ראה סוף פס' קידושין, ירושלמי.

רנ"צ היה מציין עוד, שאין בידי אדם להגיע למעלות הרוחניות העליונות כי אם דוקא באמצעות ההנאות הגופניות. שנינו: "זכור את יום השבת לקדשו"²⁷ – זוכרהו על היין.²⁸ ואם אין לו יין או חביב עליו יותר, מקדש על הפת.²⁹ ואין להסתפק בהנאת הקידוש בלבד אלא יש לערוך שלש סעודות, ואף אין יוצאין ידי חובת קידוש בלי זה, כי "אין קידוש אלא במקום סעודה".³⁰ ועוד יש לענג את השבת ב"מאכלי ערבות ובמיני מטעמים", עד שאמרו חז"ל: "לא ניתנו שבתות אלא לאכילה ושתיה, אלא מפני שהפה מריח התיירו לעסוק בהם בדברי תורה".³¹ וכך פירשו גם את המושג "נשמה יתירה" של שבת: "שיאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו".³² וכל התענוגים הגופניים האלה הם תנאי בקדושת השבת, ומי שפורש מהם הריהו מחלל את השבת. מסופר ברבי זירא שהיה "מהדר בשבת אוזוי וזוי דרבנן. אמר להו: 'במטותא מינייכו אל תחללוניה'". (כשהיה רואה אותם זוגות זוגות מַדְבְּרִים בתורה, מחזר אחריהם ואומר להם: "במטותא מנכון, לכו והתעסקו בעונג שבת ולא תחללוניה לבטל תענוגים").³³ הרי שביטול התענוגים יש בו משום חילול שבת.

אצל החכמה
וכמו כן בימי חג ומועד, חייבו לקדש על היין ולערוך סעודה משום עונג יום טוב. ולפנים בישראל היו חייבים להביא קרבנות שלמים וחגיגה ולאכול בשר ולשתות יין כי "אין שמחה אלא בבשר ויין".³⁴ וכן פירשו "מקרא קודש"³⁵: "קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה".³⁶

27. שמות כ'.

28. פסחים ק"ו.

29. שם; ורמב"ם הלכות שבת פ' כ"ט.

30. שם ק"ח; ורמב"ם שם.

31. ירושלמי שבת פ' ט"ז הל"ג.

32. ראה רש"י ביצה ט"ו.

33. שבת קי"ט ורש"י שם.

34. פסחים ק"ט.

35. ויקרא כ"ג.

36. ראה מכילתא שם.

גם לגבי ראש השנה שהוא יום הדין, אנו קוראים בעזרא ונחמיה, שבהתכנס העם בירושלים באותו יום, הם אמרו להם: "אל תתאבלו ואל תבכו... לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים... כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו כי חרות ה' היא מעוזכם".³⁷ ואף "יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אמרה תורה: כבדהו בכסות נקיה",³⁸ כדי לקשר גם את קדושת יום הכפורים בתענוגים גופניים.

ולאו דוקא בשבתות ובמועדים, כי גם בכל ימות השנה, אם האדם הולך בדרכי התורה ומגיע למדריגה הראויה, הרי בכוחו לקדש את הנאותיו הגופניות ולהעלות אותן למדריגות עליונות, בזה שיכון אותן לשם שמים, ואז הן נהפכות לפעולות קדושות ורוחניות. השולחן שאוכל עליו, הריהו כמזבח; אכילתו – כאילו מקריב קרבנות, ושתייתו – במנסך נסכים. וכן שאר ההנאות הגופניות.³⁹

רנ"צ היה מסביר את הדבר לפי שיטתו שאין בעולם כל מושג של גשמיות, ושגם הגוף יסודו בחכמה אלוקית עליונה, וכל תענוגיו והנאותיו מהוים איפוא ערכים בוחניים שיש בהם, משום עליונות לאדם.⁴⁰

אוצר החכמה

לשיא הרעיון הזה, היה מגיע רנ"צ בהצבעתו על אורא של ירושלים. העיר ירושלים שימשה בזמן שבית המקדש היה קיים כמרכז הקדושה של העם, וכל בני ישראל היו חייבים לעלות לירושלים כדי ללמוד שם יראת ה' ולשאוב רוח הקודש. לשם מטרה זו הטילה התורה על כל איש מישראל להפריש חלק עשירי מתבואות השדה ולאכלן בירושלים, כפי שמציין הכתוב: "למען תלמד ליראה את ה' אלוקיך כל הימים".⁴¹ והנה בא הכתוב ומפרש כיצד עליהם לנהוג בירושלים: "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך

37. נחמיה ח'.

38. שבת קי"ט.

39. ראה מסלת ישרים פרק כ"ו ומאמרי חז"ל המובאים שם.

40. ראה לעיל פרק ט' וי"א.

41. דברים י"ד.

בבקר ובצאן וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך נפשך ואכלת שם לפני ה' אלוֹקֶיךָ ושמחת אתה וביתך".⁴² הרי שהדרך ללמוד היראה ולשאוב קדושה היא על ידי האכילה לפני ה' ועל ידי השמחה, שמחת היחיד ושמחת המשפחה.

שנינו עוד, שירושלים היתה צריכה להיות "משוש כל הארץ".⁴³ ומשום כך התקינו תקנות שונות להרחיק ממנה כל צער וכל אי־נעימות. "אמר ר' יוחנן: כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים, וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם. למה? שלא יחשוב בירושלים ויצר, לפי שנקראת, משוש כל הארץ".⁴⁴ בזמן שאדם מחשב חשבונות עלול הוא למצוא, לפעמים, שעסקיו אינם בסדר ולבוא לידי דאגה וצער, ולכן לא הרשו לחשוב חשבונות בירושלים. ירושלים צריכה להיות ספוגה רוח של קדושה ויראת שמים, ואין היא באה אלא על ידי עונג ושמחה ללא כל צל של איוו אי־נעימות כל שהיא.⁴⁵

כל העולם לא נברא אלא לענג את בני האדם ולמטרה זו ניתנה להם התורה והמצוות ומעלות השלמות והקדושה. כל צער ותוגה מהוים, איפוא, ניגוד והפרעה להן ויש להרחיקם ממחיצתם.

ומכאן בא רנ"צ לידי מסקנה כמה מאושר הוא האדם ההולך בדרכי התורה, וכמה הוא זוכה לעונג ולנעימות אין קץ אף בחיי העולם הזה. "כי זו בל האדם"⁴⁶ – כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה".⁴⁷

42. שם.

43. תהלים נח.

44. ראה שמואל רבה פ' נ"ב.

45. ראה מאמר בנושא זה בשם "יראה ושמחה" מאת הרב א. ז. הלר ב"תבונה" המוקדש לרנ"צ ירושלים תרפ"ח.

46. קוהלת סוף פרק י"ב.

47. ראה עירובין כ"ד.